

na Zapade. Antologija / Pod red. V. L. Inozemceva. – M.: Academia, 1999. – S.432–447.

14. Inozemcev V. L. Sovremennoe postindustrial'noe obshhestvo: priroda, protivorechija, perspektivy. – M.: Logos, 2000. – 304 s.

15. Rakitov A. I. Filosofija komp'juternoj revolucii. – M.: Politizdat, 1991. – 287 s.

16. Orlov V. V. Teorija postindustrial'nogo obshhestva i trudovaja paradigma v social'noj filosofii // Vestnik Permskogo universiteta. Serija «Filosofija». – 2009. – Vyp.5 (31). – S.4–11.

17. Kusherec' V. I. Znannja v synergetychnij modeli uspihu // Praktichna filosofija. – 2003. – №2. – S.52–58.

18. Ljah V. V. Svoboda v konteksti stanovlennja informacijnogo suspil'stva // Suchasne filofs'ke antropologichne znannja v konteksti vyklykiv doby: dev'jati Shynkarukivs'ki chytannja: materialy Mizhnar. nauk.–prakt. konf., 18 kvitnja 2014 r. / Nac. akad. nauk Ukrai'ny ta in. – Hmel'nyč'kyj: HmCNI, 2014. – S.86–106.

19. Geec V. M. Social'no–jekonomicheskie transformacii pri perehode k jekonomike znanzj // Social'no–jekonomicheskie problemy informacionnogo obshhestva. – Sumy: Universitetskaja kniga, 2005. – S.16–33.

20. Mel'nik L. G. Informacionnaja jekonomika. – Sumy: ITD «Universitetskaja kniga», 2003. – 288 s.

21. Motorna I. I. Personal jak osnovnyj resurs novoi' ekonomiky – ekonomiky znan' // Ukrai'na: aspekty praci. – 2011. – №7. – S.32–39.

22. Grinin L. E. Proizvoditel'nye sily i istoricheskij process / Izd. 2–e, pererab. i dop. – Volgograd: Uchitel', 2003. – 306 s.

23. Rybalkin V. A., Janjuk Je. N. O processe proizvodstva kak ob#ekte politicheskoi jekonomii // Naukovyj visnyk Instytutu mizhnarodnyh vidnosyn NAU. Serija: ekonomika, pravo, politologija, turizm. – 2011. – T.1. – №3. – S.4–10.

24. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoi jekonomii. V 4 tomah. Process proizvodstva kapitala. – M.: Politizdat, 1983. – T.1. – Kn.1. – 905 s.

25. Semenov Ju. I. Proishozhdenie i razvitie jekonomiki: Ot pervobytnogo kommunizma k obshhestvam s chastnoj sobstvennost'ju, klassami i gosudarstvom (drevnevostochnomu, antichnomu i feodal'nomu). – M.: Krasand, 2014. – 720 s.

26. Popper K. R. Ob#ektivnoe znanie. Jevoljucijnyj podhod. Perevod s angl. – M.: Jeditorial URSS, 2002. – 384 s.

27. Lektorskij V. A. Sub#ekt, ob#ekt, poznanie. – M.: Nauka, 1980. – 360 s.

28. Klimov S. M. Intellektual'nye resursy obshhestva. – SPb.: Znanie, 2002. – 199 s.

29. Ojzerman T. I. Marksizm i utopizm. – M.: Progress–Tradycja, 2003. – 568 s.

30. Mirovaja jekonomika: global'nye tendencii za 100 let / Pod red. I. S. Koroleva. – M.: Jurist, 2003. – 604 s.

Briukhovetskyi M. M., Assistant of Department of Philosophy, Kryvyi Rih State Pedagogical University (Ukraine, Kryvyi Rih), briukhovetskyi@gmail.com

Knowledge as a factor of social and economic development of information society

The purpose of the article is to study the impact of knowledge as a factor of social and economic development of information society in its various forms on such components of production as a means of labor, product of labor and subject of labor. The tendency of deepening between knowledge and these elements of production in information society compared to previous eras of society development is entered up. The increasing role of knowledge in the subject of labor substantiate the evolution of physical labor toward intellectual labor and rapid dissemination of it in information society is performed. It is concluded that the growing connection between knowledge and elements of production and dissemination of intellectual labor results to a number of social consequences. Among them an almost complete inability of exploitation in the conditions of intellectual labor; rethinking of the traditional social and legal concepts of property in the conditions of leveling the only material understanding elements of production, and rethinking of the function of the capitalist as owner of the means and the products of labor, supplier of the subject of labor in production and thus production organizer in general.

Keywords: knowledge, information society, production, means of labor, product of labor, subject of labor, intellectual labor.

* * *

УДК 37.013.73

Гайдич Н. М., кандидат філософських наук, докторант кафедри соціальної філософії, освіти та освітньої політики, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), Ler4onok15@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ РОЗУМІННЯ «ІНТЕЛЕКТУ» (Г. ГАРДНЕР, Д. ГЛОУМАН, Д. ХАРПЕРН)

Розглядаються сучасні підходи в розумінні поняття «інтелект», аналізуються прагматичний ракурс осмислення інтелекту як інформаційного потенціалу особистості. Демонструється можливість нового погляду на дане явище. Висвітлюються окремі сучасні орієнтири в побудові інтелектуальних стратегій.

Ключові слова: інтелект, здібності, критичне мислення, множинний інтелект, емоційний інтелект, інтелектуальний розвиток і ін.

Сучасні глобалізаційні процеси ставлять перед суспільством потребу у формуванні відповідних умов індивідуального розвитку людини, її соціалізації, створення нової інтелектуальної стратегії. Доцільність вироблення інтелектуальних стратегій зумовлене також необхідністю докорінного перегляду теоретичних уявлень про саму людину, виведення на новий рівень вивчення людини, її інтелектуальних перспектив. Звернення до пошуків у даній царині актуалізується:

– потребою в осмисленні кризового стану системи освіти, у тому числі і вітчизняної;

– фактом відчуження від індивідуальних інтересів людей;

– необхідністю кореляції еволюційності освітнього процесу.

Метою статті є аналіз підходів до розуміння «інтелекту» в сучасних наукових концепціях, характеристика наявних теорій, визначення актуальних інтелектуальних стратегій та особливостей їх реалізації.

В історії наукової думки «інтелект» – одна із складних і суперечливих категорій, яка залишається в центрі уваги і нинішніх досліджень. Поняття «інтелект» як об'єкт ґрунтового вивчення було введено антропологом Ф. Гальтоном в кінці XIX ст. Його вчення стало основою подальших теоретичних розвідок. Він вважав вирішальною причиною виникнення будь-яких індивідуальних відмінностей, як тілесних, так і психічних, фактор спадковості. Тобто Ф. Гальтон розповсюдив вплив генетичного чинника на всі рівні розвитку інтелекту.

Протягом усього періоду проблема інтелекту розглядалась багатьма науковцями. В сучасній літературі, відсутній єдиний підхід в розумінні даного питання. В 50–х рр. XX ст. поширюється коефіцієнтний формат визначення інтелекту – через оцінку розумових здібностей в процесі порівняння інтелектуального розвитку людини за допомогою розробки тесту IQ (Г. Айзенк). Інтелект, як здібність до навчання аналізувався в роботах А. Біне, Ч. Спірмена, З. Колвіна, Р. Вудроу та інших. Розуміння інтелекту як здатності оперування абстракціями висвітлюється в дослідженнях Л. Термена, Еге. Торндайка, Дж. Петерсона, а як здібності адаптуватися до нових умов – У. Штерна, Л. Терстоуна, Ж. Піаже і ін.

Однак нові підходи у визначенні інтелекту більшою мірою зорієнтовуються на прагматичному ракурсі його

осмислення і зміщують вектор розуміння з формату суто спадкового явища до інформаційного потенціалу особистості (Г. Гарднер, Д. Гоулман, М. Андерсон, Д. Харперн і ін.). Такий погляд відзначається новизною, креативністю і перспективністю в аналізі суті, змісту, форми і видів інтелекту та практичними і діяльними способами формування і розвитку інтелектуальних здібностей людини.

Один із сучасних дослідників інтелекту Г. Гарднер, в своїй роботі «Структура розуму: теорія множинного інтелекту» відходить від традиційного розуміння інтелекту через оцінку розумових здібностей за допомогою певного коефіцієнту (IQ). На його думку, класичний погляд на інтелект, як здатність до логічних роздумів вимагає альтернативного підходу. Інтелект не може бути сталим явищем, оскільки його зміст розкривається через рівні аналізу. Інтелект, це «потенціал, наявність якого дозволяє індивідууму використовувати форми мислення» [3, с. 161]. Так, Г. Гарднер розглядаючи інтелект транслює його через саме визначення: як відмінну особливість людини; як якість відмінності між людьми; як спосіб виконання людиною окремих завдань.

На його думку, неможливий єдиний і беззаперечний підхід до класифікації видів людського інтелекту.

Г. Гарднер виділяє сім видів інтелекту:

– лінгвістичний (здатність ефективно застосовувати механізм мови через фонетику (звуки мови), синтаксис (граматику), семантику (визначення смислового значення), прагматику (адаптація до ситуації);

– музичний інтелект (здатність розпізнавати, породжувати, сприймати, передавати, виражати, трансформувати розуміти звукові смисли та механізми);

– логіко-математичний інтелект (здатність до розуміння операційних дій над об'єктами, співвідношення між діями та об'єктами і ін., здібність до абстрактного мислення);

– просторовий інтелект (здатність до сенсомоторного сприйняття, розуміння, відтворення та модифікації зорової і просторової інформації);

– тілесно-кінестетичний інтелект (здатність до контролювання й інтерпретування руху, маніпулювання зовнішніми об'єктами);

– особистісний інтелект:

а) внутрішньоособистісний інтелект (здатність розрізняти і описувати власні почуття, мотиви, орієнтування на самого індивіда);

б) міжособистісний інтелект (здатність розуміти і визначати відмінність між людьми, визначати їх настрій, бажання, наміри, бажання і ін.).

Г. Гарднер вважає, що активізація певних інтелектуальних здібностей відбувається в контексті конкретної культури, яка визначає їх практичне значення і можливі наслідки, виступає реалізацією інтелектуального потенціалу у вигляді «зрілої культурної здібності». Таким чином, Г. Гарднер в своїй концепції множинних інтелектів демонструє певний прагматичний підхід як в розумінні «інтелекту» так і в процесі виділення окремих його видів, а саме – через корисність/некорисність в просторі певної культури. В визначенні «інтелекту» він використовує термін «інтелектуальна здібність» – сукупність певних вмінь у вирішенні проблем, що транслюється через здатність формулювати проблеми

як основи здобуття нових знань. Тобто, інтелект є потенцією в контексті діяльності.

Приймає підхід Г. Гарднера в розумінні інтелекту і Сейлові. Однак, дослідник більшою мірою зосереджується на «особистісному» виді Г. Гарднера. Він розширює «особистісний інтелект» до п'яти основних складових:

1. Знання своїх емоцій (самосвідомість);

2. Управління емоцій (вміння керувати власними почуттями);

3. Самомотивація (здатність досягнути «вдохнення»);

4. Розпізнання чужих емоцій (емпатія);

5. Підтримка взаємовідносин.

Подібний, діяльній, формат у визначенні інтелекту, наявний і в дослідженнях американського психолога Деніела Гоулмана, який в своїх роботах концентрується на дослідженні емоційного інтелекту. «Розглядати людську природу, – зазначає Д. Гоулман, – не враховуючи силу емоцій, означає проявляти неприпустиму близорукість...» [4, с. 17–18].

Д. Гоулман, як і Г. Гарднер підходить до визначення інтелекту з прагматичної точки зору, тобто мірилом інтелекту визначається успішність та самореалізація людини. Однак, Д. Гоулман виходить за межі гарднерівських почуттів і метапізнання в сферу емоцій. Окрім того, Д. Гоулман не заперечує розумового інтелекту взагалі, він тільки наполягає, на тому, що без розвитку емоційного інтелекту не можливе становлення людини. «Коефіцієнт розумового розвитку і емоційний інтелект – це не опозиційні, а швидше окремі компетенції» [4, с. 75].

Тобто, Д. Гоулман розрізняє два види розуму (інтелекту) – емоційний і раціональний, які є рівноправними і однаково важливими в житті людини. Тому не тільки коефіцієнт розумового розвитку, але і емоційна складова мислення визначають життя кожної людини «Насправді, адже інтелект не здатен завжди бути на висоті без емоційного розуму» [4, с. 54], тільки їх партнерство забезпечує успішність в ментальному житті. Саме тому, емпатія є необхідною умовою самореалізації людини. В основі самореалізації лежать «... такі здібності, як здібність виробляти для себе мотивацію і наполегливо рухатися до досягнення мети, не дивлячись на провали, стримувати пориви і відкладати отримання задоволення, контролювати свої настрої і не давати переживанням позбавити себе здатності думати, співчувати і сподіватися» [4, с. 59]. Д. Гоулман акцентує увагу на тому, що саме емоції виступають певними рушіями наших дій.

Таким чином, у сучасній науковій літературі в питанні розуміння інтелекту, деякі автори підходять з позиції діяльності та реалізації певної мети. Тобто, такі інтелектуальні стратегії заперечують наявність єдиного вектору розвитку пізнання, вказуючи на конституювання знання через множинні підходи.

Такі варіанти в розумінні інтелекту в науковій літературі викликали і критичні зауваження. Так, психолог Майк Андерсон нівелює теорію множинних інтелектів Г. Гарднера вказуючи на те, що у останнього відсутнє чітке визначення самої природи множинних інтелектів, а високий рівень однієї із інтелектуальних складових є тісно взаємопов'язаним із іншими. Тобто,

кожен із видів інтелектів Г. Гарднера не може ні розвиватися ні розглядатися окремо. М. Андерсон пропонує свій погляд на здійснення розумової діяльності людини.

На думку М. Андерсона, індивідуальні відмінності в інтелекті визначаються відмінними механізмами опрацювання інформації які визначаються як «модулі». Окрім модулів, М. Андерсон включає в інтелект здібності до пропозиційного та зорово-просторового мислення, для реалізації яких необхідно включати специфічні процесори. Однак, саме механізми переробки стимулюють більш ефективне використання процесорів. Таким чином, за М. Андерсоном процес засвоєння знань, розвитку інтелекту, здійснюється двома шляхами:

– засвоєння знання через відповідні модулі у момент готовності людини;

– засвоєння знань через використання базових механізмів переробки завдяки процесорам (саме мислення).

Велике значення в розвитку інтелекту, на думку багатьох науковців відіграє критичне мислення. Так, американський психолог Дайана Халперн, аналізуючи різні концепції розуміння інтелекту, його ознакою визначає здатність до критичного мислення. На її думку, критичне мислення – це можливість мислити більш продуктивно, а оволодіння критичним мисленням, забезпечує шлях до поставленої мети.

Д. Халперн розглядає інтелект і критичне мислення як поняття з одним об'ємом. «Одне із моїх улюблених визначень критичного мислення, – пише вона, – було запропоноване 35 років тому (1960) і є близьким до наступного сучасного визначення інтелекту як суми навичок, яким можна навчити: «Критичне мислення – це процес оцінки чи категоризації в термінах раніше отриманих знань... воно включає в себе установку (attitude) плюс володіння фактами плюс ряд навичок мислення» (Расселл, цит. по: d'Angelo, 1971, р. 6). Рівність Рассела можна представити в такому стислому вигляді:

Установка (attitude) + Знання + Навики мислення = Інтелектуальне мислення» [10, с. 43].

Таким чином, вважає Д. Халперн, розвиток критичного мислення це курс на вдосконалення мисленевих здібностей через засвоєння таких навичок, які характерні для ясного, точного, цілеспрямованого розмірковування. А використання критичного мислення реалізує практичне виконання абстрактно поставленого завдання.

Розвиток критичного мислення, вважає Д. Халперн, реалізується через вироблення наступних якостей:

1. Готовність до планування. «Планування – перший і дуже важливий крок до критичного мислення. Постійно вправляючись, кожен може розвинути в собі звичку планування» [10, с. 44];

2. Гнучкість у міркуванні. «Людина з відкритим розумом, – зазначає Д. Халперн, – здатна почекати з формуванням судження, збирає більше інформації і прагне прояснити для себе складні питання... критично мисляча людина готова мислити по новому, переглядати очевидне і не відступатися від задачі, поки вона не буде вирішена» [10, с. 44–45];

3. Наполегливість у вирішенні завдань. «Мислення – це важка праця, яка вимагає від людини терпіння і наполегливості» [10, с. 45];

4. Готовність до усвідомлення та виправлення власних помилок;

5. Усвідомлення – метапізнання, метакогнітивний моніторинг;

6. Компромісність. «Критично мислящій людині необхідно володіти як добре розвиненими комунікативними навиками, так і умінням знаходити рішення, які могли б задовільнити більшість» [10, с. 45].

Отже, вищевказані теорії намагаються запропонувати нові вектори в розумінні інтелекту, які виникли як реакція на проблеми, в першу чергу у освітній політиці. Окрім того, і на сьогодні немає усталеної визначеності у теоретичних підходах, а також у термінології, в розумінні природи і реалізації інтелекту як такого, напрямку, формату та цілі в побудові нових інтелектуальних стратегій.

Список використаних джерел

1. Агафонова И. Н. и др. Методики изучения интеллекта / Агафонова И. Н., Колеченко А. К., Погорелов Г. А., Шеховцова Л. Ф. – Ч.1. – СПб., 1991.
2. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта // Вопросы психологии. – 2007. – №5. – С.57–65.
3. Гарднер Говард. Структура разума: теория множественного интеллекта: Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 512 с.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. – М.: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478 с.
5. Методы изучения структуры интеллекта / Сост. М. К. Тутушкина, Г. М. Товбин. – СПб., 1994.
6. Никифорова Л. Б. Структура та функції емоційної культури особистості // Гуманітарні науки. Науково-практичний журнал. – 2007. – №2 (14). – С.150–154.
7. Пиаже Ж. Психология интеллекта. – СПб.: Питер, 2003. – 192 с.
8. Рита Л. Аткинсон, Річард С. Аткинсон, Едвард Е. Сміт, Деріл Дж. Бем, Сьюзен Нолен-Хоєксема. Введення в психологію. Частина 2. – 2000.
9. Стейн Стивен Дж. Преимущества EQ: Эмоциональный интеллект и ваши успехи. – Д.: Баланс Бизнес Букс, 2007. – С.12–289.
10. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
11. Хьелл Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2001. – С.496–521.

References

1. Agafonova I. N. i dr. Metodiki izuchenija intellekta / Agafonova I. N., Kolechenko A. K., Pogorelov G. A., Shehovcova L. F. – Ch.1. – SPb., 1991.
2. Andreeva I. N. Predposylki razvitija jemocional'nogo intellekta // Voprosy psihologii. – 2007. – №5. – S.57–65.
3. Gardner Govard. Struktura razuma: teorija mnozhestvennogo intellekta: Per. s angl. – M.: ООО «I.D. Vil'jame», 2007. – 512 s.
4. Goulman D. Jemocional'nyj intellekt / Djeniel Goulman; per. s angl. A. P. Isaevoj. – M.: AST MOSKVA; Vladimir: VKT, 2009. – 478 s.
5. Metody izuchenija struktury intellekta / Sost. M. K. Tutushkina, G. M. Tovbin. – SPb., 1994.
6. Nikiforova L. B. Struktura ta funkcii' emocijnoj' kul'tury osobystosti // Gumanitarni nauky. Naukovo-praktychnyj zhurnal. – 2007. – №2 (14). – S.150–154.
7. Piazhe Zh. Psihologija intellekta. – SPb.: Piter, 2003. – 192 s.
8. Ryta L. Atkinson, Richard S. Atkinson, Edvard E. Smit, Deril Dzh. Bem, S'juzen Nolen-Hoeksema. Vvedennja v psyhologiju. Chastyjna 2. – 2000.
9. Stejn Stiven Dzh. Preimushhestva EQ: Jemocional'nyj intellekt i vashi uspehi. – D.: Balans Biznes Buks, 2007. – S.12–289.
10. Halpern D. Psihologija kriticheskogo myshljenija. – SPb.: Piter, 2000. – 512 s.
11. H'ell Zigler D. Teorii lichnosti. – SPb.: Piter, 2001. – S.496–521.

Haydych N. M., PhD, doctoral student of social philosophy, education and education policy, National Pedagogical Drahomanov University (Ukraine, Kyiv), Ler4onok15@ukr.net

**Modern understanding of the theory of «intelligence»
(G. Gardner, D. Houman, D. Harpern)**

The article deals with current approaches in comprehension of the concept «intelligence», the pragmatic perspective of understanding how intelligence as individual information potential is analysed. The possibility of a new angle is highlighted at this phenomenon demonstrable is, the specific modern guidance in building intelligence strategies.

Keywords: intelligence, ability, critical thinking, multiple intelligence, emotional intelligence, etc. intellectual development.

* * *

УДК 930.1

Гамшеєва В. М.,
студент–магістр кафедри теоретичної і практичної
філософії, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
gamshevyva.varvara@gmail.com

**«ФОРМУЛА «РОЗВИТОК–ПРОГРЕС»
У ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ К. М. ЛЕОНТЬЄВА**

Досліджується розрізнення основних понять філософії історії К. М. Леонтьєва – розвиток та прогрес, які дозволяють переглянути основні позитивні риси поняття прогрес та показати їх негативний вплив як на історію, так і на її суб'єкта – людину, особистість. Натомість пропонується поняття розвитку. Основним його позитивним забарвленням є його «природність», «органічність».

Центральне місце у філософії історії Леонтьєва займає формулювання «триєдиного закону розвитку», якому однаково підпорядковані живі організми, держава і культура, процеси і явища. На його прикладі буде здійснена спроба дослідження вищезазначеної формули.

Ідея «розвитку–прогресу» у філософії Леонтьєва являє собою певного роду формулу здійснення історії на різних стадіях її прояву.

При виконанні дослідження були застосовані наступні методи: дескриптивний, історико-філософський, аналітичний та компаративний. Також, були використані методи: аналізу, синтезу, порівняння.

Ключові слова: розвиток, прогрес, візантизм, вітуча складність, цивілізація, три стадії розвитку, біль.

Мета статті: розгляд та дефініція основних понять філософії історії К. М. Леонтьєва і показ неправомірності позитивності поняття прогрес та його основних видів.

Не зважаючи на сьогоденну відкритість російської філософії, можливість здійснювати пошуки у раніше закритих запасниках, постать К. М. Леонтьєва залишається прихованою у філософському середовищі. Особливо це стосується його поглядів на історію та цивілізацію. Такий хід речей не є правомірним, адже філософські погляди на історію Леонтьєва дозволяють інакше поглянути на основні проблеми сьогоденного плину історії.

Основні питання, які варто поставити при розгляді філософських поглядів Леонтьєва на історію: що є розвиток і що є прогрес? Чи існує між ними зв'язок, відмінності? Дані питання є рядовими, однак дати на них відповідь не є простим завданням, якщо відповідати на них, наприклад, у відриві від певної філософської традиції. Адже, якщо вірити загальній думці, дані поняття є рівнозначними і синонімічними. Тому філософія Леонтьєва є яскравим прикладом опису та тлумачення відмінностей/схожостей/взаємозв'язку. Ще одним важливим фактором дослідження даної проблематики саме у філософії Леонтьєва є факт його першості у філософському дослідженні даних понять. Насамперед, варто зауважити, що філософський

потенціал теорії прогресу на філософський період XIX ст. є украй низьким. З цим можна погодитися у тому сенсі, що проблема прогресу та його значення як філософського поняття почала хвилювати філософів лише починаючи з другої половини XIX ст. Звісно, про зміст та мету історії, її критерії розвитку та види змін у російській філософії говорилося достатньо, однак ці тлумачення носили романтичний характер і були спрямованими висвітлити проблему з огляду на той стан, у якому на той час перебувала Росія та її суспільство. Тобто, розуміння проблематики прогресу носило характер відповідей на заклики тогочасного суспільства.

Костянтин Леонтьєв був тим філософом, який застав найяскравіший всплеск технічного прогресу у Російській імперії, який можна вибудувати у певний негативний залежний ланцюг: будівництва залізниць та іншого виду транспорту, нових промислових технологій, які породжують виснаження природних ресурсів, що призводить до забруднення навколишнього середовища. Наступним кроком є знищення багатьох видів флори і фауни, що породжує загрозу різного роду техногенних катастроф [3, с. 396–399].

Повертаючись до філософії історії Леонтьєва та дослідження ним вищезазначених понять, можна говорити, що дані поняття для нього є антагоністичними і перевагу він віддає поняттю розвитку розкриваючи його у своїй основній праці «Візантизм і слов'янство». На мою думку, тут є правомірним введення допоміжних понять для розуміння філософсько-історичних поглядів філософа. Такими є поняття «нагої» та «наповненої» цивілізацій. Їх введення є важливим, адже поняття розвитку і прогресу у філософії мислителя стоять на різних рівнях прояву цивілізації. Коли ми говоримо про «голу» цивілізацію, маємо на увазі розвиток, природній стан певного об'єкту. Коли про «наповнену» – переходимо на більш високий рівень і залуцаємо головний суб'єкт історії – людину як здатну продукувати нові об'єкти (блага) для поліпшення фізичного і духовного життя.

Отже, поняття розвитку стосується «нагої» цивілізації. Леонтьєв визначає розвиток як процес у якому присутня внутрішня ідея (суть, зміст), що припускає в самій собі результат [2, с. 121]; як поступове сходження від найпростішого до складного, поступова індивідуалізація, відокремлення, з одного боку, від навколишнього світу, а з іншого – від подібних і споріднених явищ [4, с. 322–327]. Яскравим прикладом здійснення є теорія трьох стадій розвитку цивілізацій – один з основних «стовпів» філософії мислителя. Три стадії розвитку – стадії юності, зрілості і старості, у трактуванні Леонтьєва – первинна простота – зростання, що супроводжується ускладненням структури органічного об'єкта, зміцненням зв'язків між його окремими частинами, квітуча складність – стан найбільшої складності і різноманіття при максимальній міцності зв'язків між окремими частинами цілого і вторинне спрощення – поступовий розпад органічного об'єкта, що виражається у спрощенні його структури, ослабленні зв'язків між окремими його частинами [2, с. 119–134].

Таким чином, розвиток являє собою поступовий хід від безбарвності і простоти до оригінальності і